

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE KADIN MİLLETVEKİLLERİ

Yrd. Doç. Dr. LEYLA KAPLAN*

Günümüzde, kadının siyasete katılımının nasıl ve ne şekilde artırılacağı tartışılmaktadır. Bir eş, bir anne, bir arkadaş olarak toplumda bugün kendisine daha iyi bir yer edinen kadın, artık, idari ve siyasi kademelerde de daha aktif olarak yer almayı talep etmektedir. Bunu gerçekleştirmek için de Avrupa toplumunun kadınlarından daha farklı bir mücadele yapmak zorunda olduğunun farkındadır. Bu mücadele daha çok toplumumuzun aile yapısından ve kadının toplumdaki konumundan kaynaklanan bir mücadeledir. Meşrutiyet'ten günümüze ülke meseleleriyle ilgilenen, çeşitli derneklerde görev yapan, basın yoluyla kadın haklarındaki gelişmeleri yönlendiren küçük aydın kadın grupları tarafından yapılan bu mücadele iki farklı konumda gerçekleşmektedir. Bunlardan birincisi, geçmişten günümüze topluma hâkim olan etkisini kaybetse de hâlâ varlığını sürdüren şeri kurallarla yapılmak zorunda kalınan mücadele; ikincisi, medeni kanunun kadın aleyhindeki bazı maddeleri (Miras - Ceza, v.b.) ile toplumun bazı kesimlerinin kadınlar aleyhindeki davranışları ve kadınlarla ilgili olumsuz tartışma ve suçlamalardır.

Bu tartışmalara nereden gelinmiştir? Kadın içinde bulunduğu konuma nasıl ulaşmıştır, siyasi haklar kendisine hangi şartlarda tanınmıştır? Bu konu, başlıbaşına ayrı bir araştırma konusudur. Bununla birlikte kısaca, Osmanlı kadınının yaşantısı din ve toplum kurallarıyla sınırlandırılmıştır diyebiliriz.

Osmanlı toplumunda, dini nitelikli tarikat ve cemaatlar bünyesinde oluşturulan kadın teşkilatları ve vakıfların haricinde, kadın teşkilatlarına Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonraki dönemde rastlıyoruz.

---

* Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Tarih Eğitimi Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi.

Özellikle Meşrutiyet Dönemi'nde kurulan ve Avrupa kadın faaliyetlerini taklit eden bu teşkilatlar, daha çok yardım dernekleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Batılı anlayış ve eğitimle yetişmiş soylu aile kadınları ve gayri müslim kadınlar tarafından kurulan bu dernekler arasında kadın haklarını savunan, daha doğru bir deyişle Avrupalı kadınların ulaştığı hayat seviyesiyle, sahip oldukları hakların Müslüman Türk kadınına da tanınmasını isteyen dernekler bulunmaktadır. Müslüman kadının yaşantısını değiştirmeyi, ezilmişlikten ve erkeğe bağılıktan kurtarmayı amaçlayan kadın derneklerinin ortaya çıkması, batılılaşma hareketlerini de farklı bir boyuta çekmiş, kadın meselesi buna rağmen, Müslüman-Hıristiyan çatışması haline dönüştürülmemeye çalışılmıştır. Dönemin partilerinin himayesinde faaliyetlerini sürdüren ve Avrupalı güçler tarafından desteklenen kadın haklarını savunma dernekleri, kadın hareketinin adeta bir simgesi olmuş, öncü faaliyetleriyle de diğer kadın hareketlerini etkilemiştir. Kadın hareketlerini etkileyen diğer bir gelişme de savaşlar sebebiyle zor duruma düşmüş kimsesi olmayan kadınları meslek sahibi yapmak için çalışma hayatına teşvik eden faaliyetlerdir. Kendisine bakacak ailesi olmayan kimsesiz kadınlara ve asker ailelerine yardım etmeyi amaçlayan bu faaliyetlerin yanısıra savaşlar sırasında Müslümanların uğradığı soykırım ve bu soykırımın yarattığı sonuçlar kadın hareketini etkileyen diğer önemli olaylardır.

I. Dünya Savaşı ve Türk İstiklal Savaşı yılları kadın hareketlerini etkilemiştir. İtilaf devletlerinin Anadolu'yu işgalleri, yapılan saldırılar, Türklere karşı yeni bir soykırımın başlatılması, halka yapılan zulüm ve işkenceler o günlerde medeni olarak algılanan itilaf devletlerinin adaletsiz ve medeniyetsiz tutumları sadece kadın hareketini değil, bütün Türk Milleti'ni etkilemiştir. Bu kahredici durumdan kurtulmak için başta İstanbul olmak üzere Anadolu'nun her tarafından işgalleri protesto mitingleri düzenlenmiştir.

Kadınlarımız özellikle işgalleri, itilaf devletlerin protesto mitinglerine oldukça kalabalık büyük kitleler halinde katılmıştır. Sadece katılmakla kalmamışlar mitinglerin bazılarında konuşmacı olarak katılmış ve konuşmalarıyla hafızalarda kalmışlardır. Balkan Savaşı yıllarında Müslüman Türklere yapılan soykırımı protesto eden kadın konuşmacılarımızdan bir kısmının da katıldığı bu mitinglere katılan konuşmacılar, Halide Edip, Naciye Hanım, Zehra Hanım, Saime Hanım, Şükûfe Nihal Hanım, Nakiye

Hanım ve Melek Hanım gibi tanınmış şahsiyetlerdir¹. Bunlardan daha öncede bahsettiğimiz Nakiye Hanım 21 Mayıs 1919 tarihli Darülfünun Muallimleri Toplantısı'nda bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında işgalleri kınanmış ve Avrupa devletlerinin adaletten uzak bir uygulama içerisinde olduklarını söylemiştir.² İzmir'in işgaline karşı çıkan ve kadınları vatanları için ölmeye davet eden Nakiye Hanım, 13 Ocak 1920 tarihinde Sultan Ahmet Mitingi'nde de vatanın kurtuluşu için kadın-erkek hep birlikte mücadele edileceğini söylüyordu.

İstanbul'da düzenlenen mitinglerin haricinde Anadolu'ya geçenlere yardım eden Nakiye Hanım 8 Şubat 1935 yılında iki dereceli seçim sistemi ile V. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne seçilen 18. kadın milletvekili arasında yer almıştır. Bu da bize Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında görev yapan kadın milletvekillerimizin mücadelecı aydın kadınlar arasından seçildiğini ispatlamaktadır.

Milletvekili olarak Meclis'te temsil edilmeden önce siyasi istekleriyle tanınmış bazı aydın kadınlarımız³ parti kurma faaliyetlerinde de bulunmuştur. 1923 Halk Partisi'nin kurulduğu günlerde kadınlar Halk Fırkası adıyla bir teşkilat kurmuşlardır.⁴ Bu teşkilat daha çok kadın haklarını savunan bir partiden çok kadının sosyal, ekonomik ve siyasi bakımdan yükselmesini hedefleyen bir dernek şeklindedir. Buna rağmen tepkiyle karşılanmış ve tepkilerin fazlalığı yüzünden faaliyet gösteremeden kapatılmıştır. Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti'nin yerine kurulmaya çalışılan bu partinin Halk Partisi'nin kuruluş günlerine rastlamasının yanısıra bir kadın partisinin kurulması faaliyetlerini yöneticilerin benimsememesi de kapatılma sebebi olmuştur.

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti, vatanın kurtuluşunu amaçlayan bir dernek olmakla beraber dönemin kitlesel kadın hareketlerini yönlendirmiştir. İstanbul Hükümeti'nin aldığı, "direnmeyiniz" kararlarına karşı çıkan, çeşitli kararlara katılan ve millî mücadeleyi destekleyen faaliyetlerde bulunan dernek, bu özelliği ile siyasi bir dernek olarak da değer-

1 Dr. Leyla Kaplan Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1980-1960), Ankara 1992, s. 75-76-119.

2 Kemal Arıburnu; İstanbul Mitingleri, Ankara 1951, s. 37-39.

3 Halide Edip Adıvar; Türk'ün Ateşle İmtihani, İstanbul 1982, s. 28-30.

4 Nezihe Muhittin Hanımın başkanlığında Nimet Remide, Latife Bekir, Şükûfe Nihal, Matlube Ömer, Saniye, Nesime İbrahim, Zeliha, Tuğrul, Faize Hanımlar öncülüğünde kurulmuştur.

lendirilmelidir.⁵

Kadınlar Halk Fırkası girişiminin başarısızlığından sonra öncü kadınlar bir araya gelerek Türk Kadın Birliği adıyla yeni bir dernek kurmuşlardır.⁶ Türk Kadın Birliği, Cumhuriyetle birlikte başlayan inkılap hareketlerini yönlendiren faaliyetlerde bulunan derneklerden biridir. Kadınları meslek sahibi yapmak amacıyla kurslar düzenlemek, inkılapları topluma tanıtmak, toplantılarıyla kadınları bilinçlendirmek ve inkılaplara sahip çıkmalarını sağlamaya çalışmak faaliyetlerinde bulunan dernek, yenilik taraftarı faaliyetleriyle tanınmıştır. Kuruluşundan kısa bir süre sonra kadınlar lehinde siyasi istekleriyle dikkat çeken ve kadınların siyasete katılmasının gerektiğini savunan dernek, bu konudaki siyasi isteklerini 1926 ve 1927 yıllarında arttırmıştır. Kadınların siyasi isteklerini kamuoyuna duyuran ve yönetmeliğini değiştirerek Türkiye'nin ilk siyasi kadın derneği haline getiren dernek, isteklerinin aşırı bulunması üzerine kapatılma tehlikesiyle karşılaşmıştır.

Buna rağmen faaliyetini sürdürmüş ve döneminin kadın hareketlerini temsil eden kadın derneği olmuştur.

1930 yılında Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün direktifleriyle Türk kadınına belediye seçimlerine katılma hakkı verilirken Türk Kadın Birliği faaliyetleri en üst seviyeye ulaşmıştır. Cumhuriyet Halk Fırkası'na yazılan kadın üye sayısı artırılmış, belediye seçimleri için kadın adaylar sağlanmaya çalışılmıştır. Dönemin yayınlarında sık sık kadınları siyasi ortamda yer almaya davet eden yazılar yayınlanmıştır.⁷ 25 Birinci Kanun 1934 tarihinde Yozgat'ta kadınlar, halk evinde toplanarak yazılmaya devam etmektedirler.⁸ 18 Birinci Kanun 1934 Maraş kadınları bugün de budun evinde büyük bir toplantı yaparak coşkun söylevlerden sonra fırkaya yazıldılar. Atatürk'e, General İsmet Paşa'ya ve Fırka Genel Sekreteri Recep Bey'e tel

5 Leyla Kaplan; Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960), Ankara 1922, s. 210-216.

6 Bernard Caporal; Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını, Ankara 1982, s. 158-159.

7 "Kastamonu'da Halk Fırkasının Belediye Namzetleri ilan edildi. Bunlar bir hanım, bir doktor, bir hukukçu, iki eczacı, iki dişi, üç askerî mütakait artanı da tüccardır." Ayın Tarihi; 5 Teşrinievvel 1934.

"Aksaray'da Belediye İntihabı başladı. Bilhassa kadınlar alâka gösteriyorlar". Ayın Tarihi; 10 Teşrinievvel 1934.

8 Ayın Tarihi; 1-30 Kanunievvel 1934.

yazıları gönderdiler. Bayanlar sayılab seçimi için var güçleriyle çalışmaktadır.⁹

Siyasi hakların verilmesi tamamlandıktan sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yer alan kadın milletvekili adaylarının mesleklerinde öncü, batılasmayı simgeleyen kadınlar olmasına özen gösterilmiştir. Türk İstiklal Savaşı yıllarında aktif görev yapmış, İnkılapları benimsemiş ve desteklemiş ailelerin kadınları tercih sebebi olmuştur. Çeşitli derneklerde görev yapan ve parti üyesi olan kadınlar arasından seçim yapılırken, Cumhurbaşkanı M. Kemal Atatürk'e yakın çevreden olmalarına da dikkat edilmiştir. Milli vasıfların, çalışkanlığın ve başarının simgesi olan bu kadın adaylar politik özelliğe sahip değildir. Aynı zamanda muhafazakâr görüşlere de sahip değiller ve böyle bir görüntüleri de yoktur.

Yukarıda saydığımız özelliklere sahip olan ilk kadın milletvekilleri-miz, konuşmalarıyla, tutum ve davranışlarıyla örnek olmaya özen göstermişlerdir. Eğitim, kültür, sağlık, çalışma, kadın hakları, tasarruf ve milli meselelerle ilgili görüşlerini dile getiren konuşmalar yapmalarına rağmen mecliste kendilerinden beklenen mücadelecilik kişilik ve tavrı sergileyememişlerdir.

Bununla birlikte bazı kadın milletvekillerimiz yönlendirici ve mücadelecilik konuşmalarıyla takdir toplamıştır. Bunlardan biri daha önce bahsettiğimiz Nakiye (Elgün) Hanımdır. Nakiye Hanım dört dönem üst üste mecliste görev yapmış ve konuşmalarıyla meclise ayrı bir renk katmıştır.

Montreux Sözleşmesi'nin imza edilmesiyle başlayan meclis görüşmelerinde (18 Temmuz - 31 Ağustos 1936) yaptığı konuşmada; "Onüç yıldan beri açık kalan kapılarımız artık düşmana kapanmış bulunuyor. Türk'ün kolu Mehmetçik de yine orada bekçilik ödevini eline almış bulunuyor. Mehmetçik'in bu ödevi nasıl başarabileceğini benden iyi siz ve sizden iyi de bütün dünya bildiği için buna birşey ilave etmeyeceğim" demektedir.

29 Ocak 1937 tarihindeki Meclis gündeminde yer alan Hatay Meselesi'nde de Öztürklüğün kaynağı olan Türk Cumhuriyeti'nden Hatay'a seslenerek, "Onların kadınlarına, kızlarına seslenerek diyorum ki, daima Türk kadını olduğunu, Türk Cumhuriyeti kadınları gibi, onların eserlerine katılarak, onların yolunda giderek, onlar gibi memleket için ölmeyi bilerek ve onlar gibi sulh için çalışarak, medeniyete pişva olmayı gözönünde tutarak yürümelerini

bugün Türk Milletinin en büyük makamı olan bu kürsüden hem tavsiye ediyor ve hem de bu günlerin tahakkuk edeceğini ümit ediyorum. Çünkü kanında Atatürk'ün işaret ettiği gibi Türk kanı mevcuttur" diyerek konu hakkındaki fikirlerini açıklamaktadır.

Suriyeliler tarafından Türkler'e işkence yapılması üzerine Hatay Meselesi ile ilgili olarak söz alan bir başka kadın milletvekilimiz Seniha Hızal'dır. Hızal, Hatay'ın milli davalarımızdan biri olduğunu hatırlatarak, bu millî davada kadın erkek birlikte olduklarını söylüyor ve "Bu meselenin bütün Türkler'in kalbinde kopardığı heyecan, bugün Meclis'te bir fırtına halini almıştır" diyordu.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde söz alan milletvekillerimiz Benal Arıman, Fatma Memik, Esmâ Nayman, Huriye Önez, Türkân Baştuğ, Mihri Pektaş, Seniha Hızal, "Aile Sağlık, Dış Borçlar, Ekonomik Meseleler, Eğitim ve Kültür" konularında konuşmalar yapmışlardır.

Antalya Milletvekili Türkân Baştuğ 1936 yılı bütçe görüşmeleri sırasında orta öğretimin zorlukları üzerinde durarak, köy öğretmenlerinin seviyesinin yükseltilmesini istemektedir. Köy öğretmenlerinin köylüleşmekten kurtarılmasının gerektiğini savunan konuşmasında eğitim meselelerine dikkat çekmektedir.

Izmir Milletvekili Şehime Yunus, eğitim programlarının ileri görüşlülükle hazırlanmasının zorunlu olduğunu, sık sık program değişikliklerinin aileyi, öğrenciyi ve devleti zor durumda bıraktığını ileri sürdüğü konuşmasında çeşitli çözümler teklif etmektedir.

6. dönem milletvekillerimizden Zehra Budunç 1896 Selanik doğumlu olduğunu, öğretmenlik ve müdürlük yaptığını yazdığı öz geçmişinde "Bursa'nın Yunanlılar tarafından işgali yıllarında Bursa'da Gazi Cephesi Komutanlığı emrinde istihdam işlerinde çalıştım. Bu görevim sırasında Yunanlılar tarafından tevkif edilerek Selanik'e oradan Milas adasına götürüldüm. Esaretten döndükten sonra tekrar öğretmenlik mesleğine döndüm" bilgisini vermektedir.

Mebrure Aksoley de özgeçmişini anlattığı formda Selanik'te doğduğunu, Genel Harp'te Bandırma ve Alaşehir'de bulunduğunu yazarak, "1922'de babam ve ben Millî Mücadele'ye katılmak için Ankara'ya geldik" demektedir.

Seçildikleri iller konumuyla bölgesel olmaktan uzak bulunan ve böyle

bir tutum izleyen kadın milletvekillerimiz mecliste kurulan çeşitli komisyonlarda yer almışlardır.

Kadınlara siyasi hakların tanınması ile ülke genelinde siyasete duyulan ilgi artmıştır. Çanakkale'de 1931 seçiminde seçmen 452'dir. 1935 seçiminde 108 kadın, 359 erkek seçmen, toplam 457'dir. Bu ilin merkez kazasında 16 kadın 38 erkek, toplam 54, Ezine kazasında 7 kadın 37 erkek, Ayvalık'ta 7 kadın 34 erkek, Bayramiç'te 14 kadın 58 erkek, Lapseki'de 9 kadın 36 erkek, Biga'da 29 kadın 117 erkek, Gelibolu'da 19 kadın 27 erkek, Eceabat'ta 7 kadın 12 erkek, seçmen bulunmaktadır. Zonguldak'ta 1931 yılında 586 seçmen varken 1935'te 124 kadın 654 erkek olmak üzere 724 sayısı verilmektedir.

Türk Kadını'nın Meclis'te görev yapması seçmen nüfusundan sayılmasının engellendiği 1920, 1924, 1927, 1930 yılları Meclis tutanakları incelendiğinde kadınlara siyasi hakların tanınması büyük başarı olarak görülmektedir.

1934-1935 yılında milletvekili seçme ve seçilme hakkını kazanıp Meclis'te yer alan kadınlarımız, 1935, V. dönem meclisinde 18 gibi bir sayı ile temsil edilmişlerdir. Kadınların seçmen olarak daha az oy kullandıkları ilk yıllardaki kadın milletvekili sayısı günümüze göre fazladır.

Bugün kadınlarımız seçmen nüfusu sayısı erkek seçmen nüfusuna eşittir. Buna karşılık Mecliste temsil edilme oranı son derece düşüktür. Kadınlarımızın seçimlerde oy kullanma oranının eskiye oranla daha da artmasına rağmen Meclis'te sayıca giderek azaldıkları görülmektedir. 1935'de seçimlere katılan kadınların sayısı az fakat Meclis'te temsil edilme oranı fazladır.

Bu durum günümüzle karşılaştırıldığında ters bir orantı oluşturmaktadır. Bu durum en kısa zamanda düzeltilmelidir. Cumhuriyetin temel inkılaplarından biri kadınlarımıza tanınan haklardır. Kadın haklarının kullanıldığı en yüksek mevkiden biri de milletvekilliğidir. Artık Meclis'in yarısının hatta yarısından daha fazlasının kadın milletvekillerinden oluşmasının zamanı gelmiştir. Bu da ancak hemen her konuda hâkim olan bazı, kadını kısıtlayıcı kuralların sökülüp atılmasıyla mümkün olacaktır. Ayrıca topluma ve devlete hâkim olan erkek öncülüğünün de ortadan kaldırılması gerekmektedir. Yapılacak ciddi çalışmalarla kadınlar bu konuda bilinçlendirilmelidir. Kadınların siyasi tercihleri kadına değer veren parti kuruluş ve kişilere yönlendirilmeli ve kamuoyu aydınlatılmalıdır. Kurulacak baskı

gruplarıyla kadınlar aleyhindeki haksız tutum ve davranışlar takip edilmeli ve sergilenmelidir. Kadın haklarının kullanımı konusunda halkı aydınlatacak programlar hazırlanırken bu görevi üstlenmiş, topluma mesajlar veren araştırmacı ve konuşmacılar mümkün olduğunca her çeşit baskı ve saldırıdan korunmalıdır. Kadınların gelenekçi toplum yapısıyla desteklenmesi parti programlarında yer almalı ve desteklenmelidir.